

سازمان‌های مردم‌نهاد (NGOs) طیف وسیع و متنوعی از مؤسسات، سازمان‌ها، انجمن‌ها و به‌طور کلی بخشی از نهادهای مدنی غیردولتی و غیرانتفاعی را در برمی‌گیرد که به‌صورت داوطلبانه توسط مردم شکل‌گرفته و از طریق مشارکت و همکاری مردم به فعالیت می‌پردازند.

سازمان‌های مردم‌نهاد به لحاظ ساختار و تشکیلات بسیار متنوع هستند:

* برخی از سازمان‌ها بسیار کوچک بوده و دارای فعالیت محدود بوده و عملکرد آن‌ها ممکن است در سطح یک روستا و یک محله شهری باشد در مقابل شاهد فعالیت سازمان‌های غیردولتی در سطح بین‌المللی هستیم.

* موضوع فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد نیز بسیار متنوع و پویاست. از امور خیریه گرفته تا موضوعات تخصصی مانند توسعه پایدار، حقوق بشر و توسعه و همکاری بین‌المللی را پوشش می‌دهد. هنگام با رشد و توسعه جوامع انسانی، به لحاظ کمی و کیفی همواره رو به گسترش دارند.

* شیوه اداره و خطمشی در این سازمان‌ها نیز متفاوت است. برخی از این سازمان‌ها به‌صورت امنایی و توسط افراد محدود تأسیس و اداره می‌شوند و در مقابل طیف وسیعی از این سازمان‌ها، بر پایه رویه‌های دموکراتیک تأسیس و عمل می‌کنند. کلیه امور آن‌ها بر پایه تصمیمات جمعی اعضای سازمان استوار است.

* سطح کارآمدی و حوزه نفوذ سازمان‌ها نیز متفاوت است. نتایج حاصل از فعالیت برخی از سازمان‌ها مردم‌نهاد، دارای اثربخشی در سطح جهانی بوده و عرصه بین‌المللی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. در مقابل حوزه نفوذ برخی از سازمان‌ها در ارتباط با تعداد محدودی از افراد انگشت‌شمار است.

* سازمان‌های مردم‌نهاد به لحاظ تأمین منابع و گردش مالی نیز دارای تفاوت‌های اساسی با یکدیگر هستند. در برخی از سازمان‌ها تمرکز بر منابع داوطلبانه اعضای سازمان بوده و گردش مالی قابل توجهی ندارند. در مقابل شاهد فعالیت سازمان‌هایی هستیم که گردش مالی آن‌ها با برخی از سازمان‌های دولتی برابری می‌کند و تعداد قابل توجهی افراد، در قالب پروژه‌های مختلف با آن‌ها همکاری می‌کنند. برخی از این سازمان‌ها متکی به کمک مالی دولت‌ها هستند ولی برخی از آن‌ها صرفاً بر منابع مالی غیردولتی تأکید می‌کنند.

* مشارکت و همکاری افراد در سازمان‌ها مردم‌نهاد نیز متفاوت است. اغلب این سازمان‌ها از طریق مشارکت افراد داوطلب اداره می‌شوند در مقابل در برخی از سازمان‌ها علاوه بر افراد داوطلب، دارای کارمند حقوق‌بگیر نیز هستند.

* برخی از سازمان‌های مردم‌نهاد به‌عنوان مؤسسات تخصصی در یک موضوع خاص فعالیت می‌کنند و توانمندی و تخصص آن‌ها در حدی است که در موضوع فعالیت خود به‌عنوان یک‌نهاد تخصصی در سطح ملی و بین‌المللی مطرح‌شده و اطلاعات آن‌ها به‌عنوان یک مرجع تخصصی، مورد استناد قرار می‌گیرد.

* برخی از سازمان‌ها به دنبال حمایت از گروه‌های خاص و یا اقشار آسیب‌پذیر هستند و اهداف آن‌ها در ارتباط با قشر خاصی از مردم و یا بخشی از جامعه متمرکز است. همچنین سازمان‌های وجود دارند که مسائل و مشکلات جامعه جهانی را و نوع بشر را مورد توجه قرار داده‌اند.

* تعدادی از سازمان‌های مردم‌نهاد به دنبال تأثیرگذاری بر سازمان‌های دولتی هستند و اهداف خود را از طریق تعامل با دستگاه‌های دولتی، سیاستمداران و قانون‌گذاران پیگیری می‌کنند؛ و تلاش می‌کنند از طریق تأثیرگذاری بر این افراد، به بهبود شرایط در حوزه‌های مختلف کمک کنند.

* برخی از سازمان‌های مردم‌نهاد به دنبال تأثیرگذاری بر سیاست‌های جهانی هستند و اهداف خود را از طریق تعامل با سازمان‌های بین‌المللی و تأثیرگذاری بر بازیگران عرصه بین‌الملل پیگیری می‌کنند.

نکات مهم در تعریف ارائه‌شده از سوی سازمان ملل متحد NGOs موارد ذیل را شامل می‌شود:

* NGOs در زمره سازمان‌های غیرانتفاعی قرار گرفته و اهداف موردنظر آن‌ها در راستای منافع عموم مردم ذکر شده است.

* NGOs دارای اهداف مشخص هستند و در چهارچوب اهداف عمل می‌کنند.

* NGOs سازمان‌های مستقل هستند و نظرات کارشناسی و مستقل خود را در خصوص موضوعات مختلف ارائه می‌کنند.

* NGOs علاوه بر پیگیری موضوعات ملی و محلی، در اجرای توافقنامه‌های بین‌المللی نیز همکاری دارند و یا بر روند اجرای آن نظارت دارند.

* NGOs مؤسساتی تخصصی در حوزه فعالیت مربوطه بوده و از توانمندی و تخصص‌های لازم برای تجزیه و تحلیل امور برخوردارند.

* سازمان‌های مردم‌نهاد به‌عنوان پلی هستند که نظرات و ملاحظات مردم و گروه‌های هدف را به اطلاع دولتمردان می‌رسانند.

* این سازمان‌ها می‌توانند به‌عنوان مکانیسم هشدار اولیه در ارتباط با موضوع فعالیتشان ایفای نقش نمایند.

* محدوده فعالیت NGOs تا از سطح محلی، ملی، منطقه‌ای تا سطح بین‌المللی گسترده است.

* NGOs توسعه مدار بوده و اهداف و برنامه‌های آن در ارتباط با مؤلفه‌های توسعه پایدار طراحی و اجرا می‌شود. این سازمان با اجرای برنامه‌های آموزشی و اجتماع‌محور، به افزایش آگاهی مردم در خصوص برنامه‌های توسعه کمک می‌کنند اقشار مختلف مردم را با فرایند توسعه همراه کرده و جامعه را برای رسیدن به توسعه پایدار کمک می‌کنند. در فرآیند توسعه NGOs می‌توانند در مراحل طراحی، اجرا و نظارت بر طرح‌های توسعه ایفای نقش نمایند.

* NGOs سازمان‌هایی هستند که می‌توانند به نظارت عمومی کمک نموده و در چهارچوب موضوع فعالیت تخصصی خود، بر روند اجرای طرح تا و برنامه‌های توسعه نظارت کنند.

ویژگی‌های اصلی سازمان‌های مردم‌نهاد

* ویژگی غیردولتی

* ویژگی غیرانتفاعی بودن

* ویژگی عام‌المنفعه

* ویژگی غیرسیاسی

* ویژگی داوطلبانه

* ویژگی بشردوستانه

* ویژگی توسعه مداری

* ویژگی دموکراتیک

* ویژگی استقلال و خودگردانی

طبقه‌بندی سازمان‌های مردم‌نهاد بر اساس جهت‌گیری:

به چهار گروه ۱- خیرخواهانه ۲- خدماتی ۳- مشارکتی ۴- توانمندسازی

* خیرخواهانه:

انجام فعالیت‌های پدرسالاران از بالا به پائین که حداقل نفع بران را به همراه دارد. در این‌گونه سازمان‌ها فعالیت‌های مانند برآوردن نیازهای فقرا، توزیع خوراک، پوشاک یا دارو، تدارک مسکن، حمل‌ونقل و مدرسه و شبیه این‌ها را انجام می‌دهد؛ و همچنین در هنگام مصائب طبیعی یا انسان ساخته خدمات امدادی را انجام می‌دهند. این‌گونه فعالیت از نوع سنتی هستند.

* خدماتی:

سازمان‌های غیردولتی که فعالیت‌هایی مانند فراهم آوردن بهداشت، برنامه‌ریزی خانواده، خدمات آموزشی و طراحی برنامه را انجام می‌دهند. آن‌ها انتظار مشارکت مردم در اجرا و دریافت خدمات را دارند.

* مشارکتی:

سازمان‌های غیردولتی عمدتاً در شکل تعاونی که پروژه‌های خودیاری را انجام می‌دهند و در آن‌ها مردم محلی با کمک‌های نقدی، ابزار کار، زمین، مواد نیروی انسانی و مانند این‌ها درگیر می‌شود.

* توانمندسازی:

این جهت‌گیری‌ها از زمانی حاصل شد که دستیابی به توسعه مبنای کمک به مردم و درک شفاف از عوامل اجتماعی، سیاسی اقتصادی که زندگی آن‌ها را متأثر می‌سازد می‌گردد. سازمان‌های غیردولتی با این نوع جهت‌گیری می‌کوشند تا آگاهی مردم از قدرت بالقوه‌شان برای کنترل زندگی خویش تقویت کنند. در فعالیت آن‌ها مردم حداکثر دخالت و مشارکت را دارند و این سازمان‌ها بیشتر به‌عنوان تسهیل‌گر فعالیت می‌کنند.

طبقه‌بندی سازمان‌های مردم‌نهاد برحسب نوع ساختار سازمان:

این سازمان برحسب ساختار و نوع عضویت به دودسته کلی ۱- سازمان‌های مردم‌نهاد عضو پذیر ۲- سازمان‌های مردم‌نهاد هیئت‌امنائی تقسیم می‌شود.

*سازمان‌های مردم‌نهاد عضو پذیر:

ساختار این نوع از سازمان‌ها بر مبنای عضوپذیری و بسترسازی برای پذیرش عضو جلب مشارکت اعضای جدید استوار است. در این سازمان‌ها، شرایط عضویت توسط هیئت مؤسس در اساسنامه پیش‌بینی می‌شود و پس از ثبت شخصیت حقوقی سازمان افراد علاقه‌مند واجد شرایط مندرج در اساسنامه می‌توانند به عضویت پذیرفته شوند. عضوپذیری اعضا محدود نبوده جلسات با حضور نصف به‌اضافه یک اعضا رسمیت پیدا می‌کند. کلیه امورات سازمان‌های عضو پذیر از قبیل انتخاب مدیران و بازرسان، تعیین خط‌مشی، تصویب ترانزنامه و صورت‌های مالی، تغییر اساسنامه و ... توسط اعضا در (جلسات مجمع عمومی اعضا) اتخاذ تصمیم می‌شود.

*سازمان‌های مردم‌نهاد هیئت‌امنائی:

در این‌گونه سازمان‌ها هیئت مؤسس در بدو تأسیس سازمان، گروهی از افراد را به‌عنوان هیئت‌امنا تعیین نموده و اتخاذ تصمیم در مورد کلیه امور سازمان به آن‌ها واگذار می‌شود. تعداد دقیق اعضا هیئت‌امنا به‌طور دقیق در اساسنامه ذکر می‌شود؛ و با حضور نصف بعلاوه یک نفر از اعضا رسمیت می‌یابد. کلیه امورات سازمان‌های هیئت‌امنائی از قبیل انتخاب مدیران و بازرسان، تعیین خط‌مشی، تصویب ترانزنامه و صورت‌های مالی، تغییر اساسنامه و ... توسط اعضا هیئت‌امنا در (جلسات مجمع عمومی امنا) اتخاذ تصمیم می‌شود. هیئت‌مدیره و بازرسان سازمان‌های امنائی غالباً از بین اعضا هیئت‌امنا انتخاب می‌شوند.

طبقه‌بندی سازمان‌های مردم‌نهاد برحسب جهت‌گیری فعالیت:

می‌توان بر این اساس ۶ نوع سازمان را از هم تفکیک نمود: ۱- سازمان‌های مردم‌نهاد با جهت‌گیری امور خیریه و رفاهی ۲- سازمان‌های مردم‌نهاد با جهت‌گیری حمایتی و توانمندسازی (حمایت از گروه‌های خاص) ۳- سازمان‌های مردم‌نهاد با جهت‌گیری تخصصی و ترویجی ۴- سازمان‌های مردم‌نهاد با جهت‌گیری توسعه پایدار ۵- سازمان‌های مردم‌نهاد با جهت‌گیری همکاری‌های بین‌المللی ۶- شبکه سازمان‌های مردم‌نهاد

*سازمان‌های مردم‌نهاد با جهت‌گیری امور خیریه و رفاهی:

فعالیت این نوع سازمان در راستای کمک به رفع نیازهای اساسی و معیشتی نیازمندان متمرکز است. شامل مؤسسات خیریه و بنیادهای نیکوکاری و عام‌المنفعه هستند که هدف از تشکیل و فعالیت آن‌ها ارائه کمک‌های فوری برای تأمین نیازهای اساسی زندگی و ارائه انواع خدمات به نیازمندان، محرومین، آسیب دیدگان اجتماعی یا هر فرد و گروهی است؛ که به‌نوعی نیازمند دریافت کمک باشند. این سازمان‌ها تلاش می‌کنند نیازهای معیشتی، رفاهی، تحصیلی، بهداشتی و درمانی و سایر نیازهای گروه هدف را از طریق ارائه کمک‌های نقدی و غیر نقدی رفع نماید.

***سازمان‌های مردم‌نهاد با جهت‌گیری حمایتی و توانمندسازی:**

این سازمان‌ها در ارتباط با گروه‌های خاص شکل می‌گیرند و هدف از تأسیس آن‌ها رفع مسائل و مشکلات و ارتقای کیفیت زندگی گروه هدف است. اهداف مدنظر این سازمان در دو بعد متمرکز می‌شود: بعد نخست شامل توانمندسازی و ارتقای مهارت‌های اجتماعی گروه هدف و بعد دوم تلاش برای تأثیرگذاری بر جامعه در راستای حمایت از گروه‌های هدف. آموزش و توانمندسازی گروه هدف، اجرای برنامه‌های اجتماع‌محور جلب حمایت افکار عمومی، تعامل با سازمان‌های دولتی و غیردولتی و تأثیرگذاری بر سیاست و برنامه‌های مرتبط با گروه‌های هدف از سوی این‌گونه سازمان پیگیری می‌شود. سازمان‌های حمایتی تلاش می‌کنند تا کیفیت و استانداردهای زندگی گروه‌های هدف را شناسایی و ارتقا بخشیده و به وضعیت مطلوب و استاندارد برسانند.

***سازمان‌های مردم‌نهاد با جهت‌گیری تخصصی و ترویجی:**

موضوع فعالیت و اهداف این سازمان در یک موضوع تخصصی متمرکز بوده و با اجرای برنامه‌های ترویجی در تلاش هستند تا میزان آگاهی عموم مردم و جامعه را نسبت به موضوع فعالیت سازمان ارتقا بخشیده و از سوی دیگر باین نقش مردم، دولت و جامعه در ارتباط با موضوع فعالیت سازمان، حمایت آن‌ها را برای بهبود شرایط جلب کنند. این سازمان‌ها با طراحی استانداردهای تخصصی در زمینه موضوع فعالیت، درصدد هستند تا استانداردهای مرتبط با موضوع فعالیت خود را در سطح جامعه نهادینه کرده و شاخص‌های آن را به وضعیت مطلوب برسانند. (موسسه ترویج مسئولیت اجتماعی، انجمن عکاسی میراث فرهنگی، انجمن حامیان محیط‌زیست، انجمن حقوق شناسان و ...)

***سازمان‌های مردم‌نهاد با جهت‌گیری توسعه پایدار:**

اهداف مدنظر این سازمان در ارتباط با مؤلفه‌های توسعه پایدار تعیین می‌شود؛ و به‌طور کلی از نظر این سازمان‌ها تحقق توسعه پایدار و متوازن به‌عنوان راه‌حل اساسی جهت ارتقای کیفیت زندگی و رفع مسائل و مشکلات جامعه و گروه‌های هدف است. این اهداف غالباً بلندمدت بوده و در ارتباط با عموم مردم، سازمان‌های دولتی و غیردولتی و بخش‌های مختلف جامعه طراحی و اجرا می‌شود.

***سازمان‌های مردم‌نهاد با جهت‌گیری همکاری‌های بین‌المللی:**

موضوع فعالیت این‌گونه سازمان‌ها به‌طور مشخص در زمینه ارتقای همکاری بین‌المللی متمرکز است و اهداف آن مواردی از قبیل همکاری با سازمان‌های بین‌المللی، نظارت بر اجرای تفاهم‌نامه‌های بین‌المللی، گسترش روابط دوستانه و مسالمت‌آمیز با سایر ملل، حفظ صلح و امثالهم را در برمی‌گیرد. مخاطب این سازمان‌ها شامل سازمان ملل متحد و نهادهای وابسته به آن، سایر سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای و یک کشور خاص را در برمی‌گیرد.

این سازمان‌ها در تلاش هستند که به‌صورت غیررسمی در همکاری‌های بین‌المللی شرکت نموده و سطح روابط و همکاری با سازمان‌های و کشورهای مختلف را بهبود بخشیده و یا سطوح جدیدی از همکاری و روابط مسالمت‌آمیز را پایه‌گذاری نمایند.

*شبکه سازمان‌های مردم‌نهاد:

سازمان‌های مردم‌نهاد و هم‌افزایی توانمندی‌ها و ارتقای ظرفیت اعضای شبکه برای اجرای بهینه اهدافشان است. مخاطب اصلی شبکه‌ها، سازمان‌های مردم‌نهاد هست. شبکه‌ها در تلاش هستند تا از طریق ساماندهی، آموزش توانمندسازی و حمایت مادی و معنوی از سازمان‌های مردم‌نهاد، به ارتقای توانمندی، تخصص و کیفیت فعالیت این سازمان کمک نمایند. (شبکه ارتباطی سازمان‌های غیردولتی زنان، شبکه هماهنگی مؤسسات خیریه کشور و ...)

مهم‌ترین تفاوت‌هایی که بین سازمان‌های مردم‌نهاد و شرکت‌ها و مؤسسات تجاری و انتفاعی وجود دارد:

۱- سرمایه یا دارایی

در تأسیس مؤسسات تجاری و شرکت‌ها، آورده‌ها اولیه تحت عنوان سرمایه شرکت محسوب می‌شود. سرمایه توسط سهامداران پرداخت‌شده و درازای آن برگه سهام دریافت می‌کنند و با ورود و خروج سهامداران، میزان سرمایه نیز کاهش یا افزایش می‌یابد. ولی در سازمان‌های مردم‌نهاد، آورده اولیه به‌عنوان دارایی سازمان محسوب می‌شود و از سوی مؤسسین به سازمان اهدا می‌شود. اموال و دارایی سازمان قابل تقسیم بندی بین اعضا نبوده و کمک‌های ارائه‌شده قابل استرداد نیست. لذا در تنظیم اساسنامه و صورت‌جلسه ثبتی سازمان به‌جای واژه سرمایه از واژه دارایی استفاده می‌شود.

۲- شریک یا عضو

هدف از تأسیس شرکت‌ها و مؤسسات تجاری و انتفاعی، کسب درآمد و سود بوده و افراد تحت عنوان شرکا اقدام به سرمایه‌گذاری جهت کسب درآمد و سود می‌نمایند. در مقابل هدف از تأسیس سازمان مردم‌نهاد، کسب سود و درآمد نبوده و افرادی که دارای علائق مشترک در ارتباط با موضوع فعالیت سازمان‌های هستند، به عضویت سازمان درمی‌آیند. لذا به‌جای واژه شرکا از واژه اعضا استفاده می‌شود.

۳- سهم‌الشرکه یا حق عضویت

در مؤسسات تجاری و شرکت‌ها، افراد با پرداخت سهم‌الشرکه در ردیف شرکا قرار گرفته و یا با دریافت سهم‌الشرکه، از ردیف شرکا خارج می‌شوند. در سازمان‌های مردم‌نهاد اعضا با پرداخت حق عضویت و یا به‌صورت رایگان و افتخاری، به عضویت پذیرفته می‌شود. از سوی دیگر با توجه به ماهیت غیرانتفاعی بودن این سازمان‌ها، در صورت خروج از عضویت آن‌ها، قابل استرداد نیست.

۴- تقسیم سود یا اجرای اهداف

در شرکت‌ها و مؤسسات تجاری در پایان سال مالی پس از کسر هزینه‌ها، باقیمانده درآمد تحت عنوان سود بین سهامداران تقسیم می‌شود. در سازمان‌های مردم‌نهاد هرگونه درآمد حاصل از فعالیت سازمان، صرفاً برای اجرای اهداف مندرج در اساسنامه

هزینه می‌شود و حسب ماهیت غیرانتفاعی سازمان، اعضا و مؤسسين و مديران، حق برداشت از دارايی‌ها و ساير منابع مالی ندارند.

۵- سازمان‌های مردم‌نهاد دارای ماهیت غیرتجاری هستند

لذا در اساسنامه این سازمان‌ها، نمی‌توان انجام فعالیت‌های اقتصادی، تجاری و بازرگانی و پرداختن به اموری از این قبیل را به‌عنوان موضوع فعالیت یا هدف سازمان پیش‌بینی کرد. موضوع فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد باید دارای ماهیت غیرتجاری باشد.

۶- در شرکت‌ها و مؤسسات تجاری

و انتفاعی، هرکدام از شرکا به نسبت سرمایه و برحسب تعداد "سهام" مالک موسسه هستند و می‌توانند سهام مالکیت خود را به فروش برسانند. اما در سازمان‌های مردم‌نهاد هیچ‌گونه سهام و مالکیتی وجود ندارد و کلیه منابع مالی و دارایی‌ها متعلق به شخصیت حقوقی سازمان بوده و برای اجرای اهداف هزینه می‌شود. همچنین طبق اساسنامه سازمان‌های مردم‌نهاد، حتی در صورت انحلال سازمان نیز، دارایی‌ها و اموال به یک سازمان مشابه واگذار می‌شود.

۷- شرکت یا موسسه تجاری

ممکن است توسط یک نفر تأسیس شده و یا همه سهام آن متعلق به یک فرد باشد. ولی در سازمان‌های مردم‌نهاد اصل مشارکت افراد برای تأسیس سازمان، به‌عنوان یکی از شروط اصلی مطرح بوده و بر اساس قرارت جاری کشور، مشارکت حداقل ۵ نفر برای تأسیس سازمان‌های مردم‌نهاد الزامی است.

۸- در مؤسسات تجاری و شرکت‌ها

شرکا با توجه به نوع سهام، تعداد سهام و قیمت سهام، از یکدیگر متمایز شده و حتی برخی از شرکا دارای سهام ویژه یا ممتاز بوده و به‌تبع آن میزان تأثیرگذاری آن‌ها در اتخاذ تصمیمات در جلسات مجامع عمومی افزایش پیدا می‌کند. اما در سازمان‌های مردم‌نهاد، هر فرد داوطلب که دارای شرایط عضویت باشد، به‌عنوان عضو پذیرفته‌شده و ارزش رأی کلیه اعضا نیز یکسان است. و هیچ‌گونه تمایز و تفاوتی در این خصوص بین اعضا و مدیران و بنیان‌گذاران وجود نخواهد داشت.

۹- در مؤسسات تجاری و انتفاعی

برای تشکیل مجامع عمومی همواره حضور اکثریت صاحبان سرمایه شرکت الزامی بوده و حتی ممکن است حضور یک نفر برابر با حضور اکثریت شرکا باشد. اما در سازمان‌های مردم‌نهاد، مجامع عمومی همواره با حضور نصف به‌علاوه یک رسمیت پیدا می‌کند و حضور هر یک از اعضا به یک‌میزان تأثیرگذار است.